

SPINOZA'S BRIEFWISSELING

Prof. Henri Krop

Les 1

27 oktober 2018

Ten opzichte van Spinoza's andere werken wordt de Briefwisseling altijd achtergesteld. Toch kunnen we hem daaruit het best leren kennen. Spinoza was in eerste instantie wetenschapper en voerde een levendige discussie met zijn vakgenoten en ontving dan ook veel brieven van andere geleerden. Want hoewel het TIE altijd wordt gezien als de aanloop naar zijn filosofie is de Briefwisseling veel meer de inleiding tot zijn echte werk.

Een verheldering via een briefwisseling was in die tijd niet ongebruikelijk. Er bestonden geen vaktijdschriften en er was geen direct contact met geleerden waardoor de brief het enige middel was om je ideeën te verspreiden. Het bevatte dan ook in eerste instantie wetenschappelijke verhandelingen. Van Descartes bestaan 300 brieven, waarin hij zijn ideeën uiteen zet. Deze zijn vanuit het Frans in het Latijn vertaald en hebben een meer bloemrijke taal. In zijn Meditaties vinden we ook de kritieken en bezwaren van zijn correspondenten en vormen dus een levendige discussie. Spinoza schreef zijn brieven in het Nederlands en in het Latijn. Latijn omdat dat de taal van de geleerden was en Nederlands omdat die gericht zijn op het niet geleerde publiek dat uit 90% van de bevolking bestond. Beide talen waren voor Spinoza een tweede taal en hij schreef in tegenstelling tot Descartes meer recht toe recht aan.

In Spinoza's brieven vinden we de thema's van zijn filosofie. Ze gaan over:

- het substantie begrip.
- God.
- het vrijheidsbegrip.
- de fysica, → wetenschappelijke revolutie, scheikunde, optica en vloeistofdynamica. Deze vinden we niet terug in de Ethica.
- de methode van de wetenschap o.a. met Oldenburgh en Boyle.
- het bestuderen van de godsdienst.

en daarnaast de verbeeldingsgodsdienst in de thema's:

- God.
- kwaad.
- bijgeloof: spoken.
- theologie: de christelijke godsdienst.

De brieven zijn na zijn dood gepubliceerd in de Opera Posthuma en De Nagelate Geschriften. Niet alles in deze beide werken zit op één lijn, omdat de uitgevers die ze bewerkt hebben, bij de vertalingen her en der er een andere interpretatie aan gaven. Zij verzorgden ook de inleiding en de uitleiding van de O.P.

De brieven zijn een belangrijke bron van informatie over Spinoza en de kring om hem heen. De originelen bevatten ook veel persoonlijke dingen, die de uitgevers hebben weggelaten, maar we komen wel veel te weten over de werkwijze van de kring rond Spinoza, waar hij de tweede helft van zijn leven heeft gewoond, over het hem aangeboden professoraat in Heidelberg en door deze te weigeren hoe belangrijk voor hem de vrijheid van filosoferen was. Die vrijheid stond bij hem voorop, maar hij onderwierp zich wel gewoon aan de wettelijke regels. Henri Krop licht dat toe met o.a. het innen van belastinggelden en de soldaat die een bevel opvolgt zonder er over te discussiëren.

Hoewel Spinoza een leven in het verborgene leidde, was hij geen wereldvreemde intellectueel, want door zijn brieven komt veel naar buiten. We zien hoe zijn werken tot stand gekomen zijn, zoals zijn commentaar op Descartes, die voortkwam uit de collegeaantekeningen die hij voor zijn student Johannes Caesarius in Rijnsburg maakte en waar zijn vrienden op aandrongen die te publiceren. We lezen hierbij de discussie met Lodewijk Meijer over de ontkenning van de drie-eenheid, waarin Meijer er op aandringt om die er uit te laten om geen aanstoot te geven. Hij haalt daarbij aan dat Koerbagh ook het bestaan van de drie-eenheid ontkende en dat met de dood moest bekopen. We lezen de aanleiding van het schrijven van het TTP, om de vooroordelen van de theologen te bestrijden dat hij een atheïst is. Hoewel Spinoza de wetenschap onder de burgers wilde brengen en hen in staat wilde stellen zelf erover na te denken, hield hij met het lot van Koerbagh in zijn achterhoofd toch de Nederlandse vertaling van het TTP tegen. Die zou pas in de 18e eeuw plaats vinden. Ook is in brief 68 te lezen dat hij de Ethica voltooid heeft maar het ter perse brengen tegenhoudt.

We weten door de adressering van de brieven ook in welke plaatsen Spinoza heeft gewoond en hoe men tegen hem aan keek. Zo adresseerde Leibnitz zijn brieven aan: Spinoza, medicin tres celebre. In Spinoza's bibliotheek stonden een groot aantal medische boeken (o.a. over de bloedsomloop) en waarschijnlijk concludeerde Leibnitz na zijn bezoek aan Spinoza daaruit dat hij ook een medicus was.

Hoewel in de Opera Posthuma de Ethica het belangrijkste onderdeel is, staat de briefwisseling daarin op de tweede plaats. Het grootste deel van de brieven bestaat uit de correspondentie tussen Henry Oldenburgh en Spinoza, waaruit duidelijk blijkt dat Spinoza een 17e eeuwse wetenschapper is. Oldenburgh was secretaris van de Royal Society in Londen. Op de vraag of Oldenburgh een Brit was antwoordt Henri Krop dat hij uit Bremen kwam, maar dat het in die tijd heel gewoon was dat men dan in een ander land een functie bekleedde. Hij verwijst hierbij naar de Synode van Dordrecht waar naast Nederland zowel Engelse, Franse als Duitse vertegenwoordigers aanwezig waren. In die tijd waren de naties minder op zichzelf dan men denkt. Een voorbeeld daarvan is het standbeeld van Michiel de Ruyter in Hongarije. Voor de Staten Generaal hadden de betrekkingen met Hongarije een groter gewicht dan de oorlog.

De aanhef van de brieven verschillen onderling nogal.

Bij Oldenburgh is het steeds *Vriend* ook in de periode dat ze elkaar nog nooit hadden gezien. Bij Blijenbergh is het *Onbekende vriend*, waaruit meer afstand blijkt. Bij Johannes Hudde *Edelachtbare heer*. Tussen hen ging het alleen om wiskundige onderwerpen. Bouwmeester sprak hij aan als *Bijzondere vriend* waaruit een meer persoonlijke band sprak. Ergens wordt er

zelfs van *Zoetste vriend* gesproken, wat bij de bewerking in de O.P. eruit is gehaald. Maar daardoor wordt er weleens gesuggereerd dat Spinoza, mede vanwege zijn ongetrouwde status, misschien homo was. Brief 8 van Simon de Vries, waarin hij klaagt dat ze *lichamelijk zo ver van elkaar verwijderd zijn* en dat hij *jaloers is op Johannes Caesearius, die met hem onder een dak woont*, zou die suggestie ook kunnen wekken. Jarig Jelles, die het voorwoord van de O.P. schreef, is wel een vriend van Spinoza maar in brief 28A waarin Spinoza een reactie op zijn geloofsbelijdenis geeft, noemt hij hem toch *Mijnheer*. Bij Tschirnhaus en Schuller is het eerst *Heer* en later *Vriend*.

De brieven zijn op twee manieren geordend:

1. In de O.P. naar correspondent
2. Bij de vertaling van Vloten chronologisch, dus op datum.

De brieven naar de correspondenten zijn verschillend van aard.

Pieter Balling krijg na de dood van zijn zoon een troostende brief van Spinoza, met Johannes van de Meer gaat het hoofdzakelijk over statistieken, met Jacob Ostens over het officiële standpunt van Descartes en uit de correspondentie met Leibnitz blijkt dat Spinoza niet eerlijk tegen hem is, als deze om een afschrift van de Ethica vraagt. Hugo Boxtel is geen vriend van Spinoza. Waarschijnlijk kennen ze elkaar van de school van Van de Enden, waarna Boxtel katholiek is geworden. Albert Burgh doet zelfs pogingen om Spinoza te bekeren tot het katholicisme.

Omdat brieven privé waren, kon men hierin meer uitwisselen en zeggen dan in het openbaar. Vrienden zouden de inhoud ook niet openbaar maken. Dat Niels Stensen de Ethica naar de Romeinse Inquisitie bracht is dan ook een doodzonde.

Omdat de kerk in die tijd een staatsapparaat was, moest men heel voorzichtig zijn. De overheid was ook de uitlegster van de Heilige Schrift en "regeerde bij de gratie Gods". Predikanten werden alleen benoemd, als ze de goedkeuring van de overheid hadden. Spinoza aanvaardde dat, hoewel hij de filosofie van de religie wilde scheiden.

Wat is in de O.P. opgenomen en wat weggelaten?

- Zoals al aangehaald is er een verschil tussen de Nederlandse en Latijnse versie.
- De uitgevers hebben de recht-toe-recht-aan stijl van Spinoza gecorrigeerd. Ze verfraaiden de stijl en corrigeerden de naamvallen.
- Ze voegde briefhoofden toe of formuleerden die anders. Ze verwijderden o.a. het eerder genoemde *zoetste vriend*.
- Er werden persoonlijke details weggelaten.

De vriendschappen zien we terug in de aansprektitels en de hulp die er in wordt aangeboden. Zo helpt Lodewijk Meijer Spinoza bij de publicatie van zijn Commentaar op Descartes en schrijft Spinoza aan hem dat hij moet doen wat hem goeddunkt omdat hij hem 100% vertrouwt. Oldenburgh schrijft dat hij zijn correspondentie met Spinoza altijd veilig zal bewaren. Hij liet de brieven soms via de adressen van Nederlandse koopmannen lopen om geen aandacht te trekken.

Uit de brieven leren we Spinoza dus als persoon kennen en blijkt dat hij werd omringd door betrouwbare vrienden die een veilige kring om hem heen vormden.

Soest, 27 oktober 2018

Gonny Pasma